

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

Thor Hexeberg:
Gårdshistorie for
Norum – del 1

Kåre Sæther:
Minner fra
Tysklandsbrigaden

Rolf Aas:
Hestebestanden i
krigsårene 1940-45

Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i
Frogner i
mellomkrigs-tida
Del 25:

Våronn

Andreas Holmsen:
Gårdshistorie inntil
1647: Børke, Svennerud
og Sorknes

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

Også i tilknytning til budsjettbehandlingen av kommunebudsjettet for 2003 ble det fremmet forslag fra rådmannen om å avslutte arbeidet med bygdeboka etter utgivelse av første bind til høsten. Heldigvis vedtok et bredt flertall mot Fremskrittspartiets stemmer å fortsette Sørum kommunes engasjement i bygdebokprosjektet.

Nok en gang fikk vi imidlertid illustrert administrasjonens manglende forståelse for hvilket stort identitetsskapende prosjekt dette er for kommunen. I praksis utgjør kommunens utgifter lønnsutgiftene til redaktøren. Han er kommunalt ansatt og har det vanlige vern mot usaklig oppsigelse som ligger i arbeidsmiljølovens bestemmelser. En konsekvensutredning rundt dette manglet imidlertid fullstendig i administrasjonens kuttforslag.

Enda mer alvorlig er det likevel at forslaget heller ikke presenterte hvilke ekstrakostnader kommunen ville kunne påføres ved en stans i arbeidet med bygdeboka for noen år. To års arbeid både av redaktøren og de frivillige knyttet til prosjektet vil på det nærmeste være bortkastet. All erfaring med tilsvarende prosjekter forteller at en ny oppstart etter lengre tids pause omtrent innebærer å begynne forfra igjen. En utsettelse med oppstart igjen om noen år betyr en merkostnad for kommunen, ikke en besparelse.

Nå gikk det bra, og vi får håpe at den usikkerhet som ble skapt rundt prosjektets framtid noen få høstuger ikke i for stor grad har bidratt til å forsinke og fordyre prosjektet. Til høsten foreligger første bind om Vølneberg, Fosserud og Lørenfallet. Vi har stor tro på at den uforstand som preger mye av kritikken av bygdebokprosjektet forstummer når en ser hvilket storverk som her er i ferd med å skapes.

Det er Blaker og Sørum historielag som er gitt oppdraget med å markedsføre bygdebøkene av den kommunale styringsgruppa. I disse dager går det ut henvendelser til andre frivillige lag og foreninger i Sørum med tilbud om å stå ansvarlige for salg av bygdebøkene innenfor ulike roder. Før sommerferien vil interesserte organisasjoner bli tildelt roder og medlemmene deres vil få salgstrening. Vi er i gang nå, og ingen ting skal få stoppe oss.

Artikler nr. 1 – 2003 – 9. årgang

Gardshistorie for Norum

Norum ligger på mele- og leirgrunn, og garden grenser i sør til Hol og Løren, i øst til Skea, i nord til Gjester og Vølner (grensen går langs Gjesterbekken) og i vest til Rømua. Garden er svært gammel, sikkert fra eldre jernalder, dvs. før 800. Navnet er sammensatt av nør (ikke nord) i betydningen innsnevring av elv, og heimr (heim). Oluf Rygh skriver i Norske Gaard-navne at han av kartet ikke kan se hva som har gitt anledning til bruken av navnet nør. Gunnar Rudie har i bygdeboka for Sørnum en teori som kan ha mye for seg. Han nevner rasene på Løren og Skea som demmet opp Holsbekken og at det er høyst sannsynlig at lignende katastrofer kan ha rammet området i forhistorisk tid slik at elveløpet ble innsnevret og dannet opphavet til navnet på garden. Så sent som i 1723 er nevnt at en av de to Norum-gardene ”lider av skade fra elven”. Dette er ikke så rart når vi vet at Norum ligger i et rasutsatt område. Det viste seg også i 1960-årene da det var planer om å oppføre et stort bygg i Olastua. Planene måtte oppgis, bl.a. p.g.a rasfaren. (se ellers under brukerhistorien for 11/4)

Det har hørt en sag til Norum. I et skjøte fra 1756 fra justis- og kommerseråd Christian Ancher samt Mathias Kjellsen på Sørnum til Engebret Larsen på en del av Østre Norum, er det tydelig unntatt sagene med ”deres kvantum” (dvs. mengden av bord de hadde lov til å skjære). Noe mere hører vi ikke om disse sagene.

Matrikkelen av 1723 nevner kvern på Norum. Den tilhørte Norum-gardene i fellesskap, dvs. Østre og Vestre Norum. Det står videre at den maler til husbehov og noe for naboer, men at den står meste-parten av året. Så finner vi ingenting om kverna før i 1803. Da er det registrert en kontrakt mellom eierne av Østre og Vestre Norum samt Mjønerud og lensmann Gulbrandsen. Lensmannen får fri vei til kverna og rett til demning. Folkene på Norum skal ha fri maling.

Samme år, altså 1803, får lensmannen skjøte på damfeste og fiskerettigheter fra Mathias Kjellsens arvinger. Et annet

dokument gir lensmann Gulbrandsen rett til å bygge et nytt kvernhus. Denne kverna har vel ligget i det som kalles Mjønerud-fossen. Lensmann Gulbrandsen eide Søndre Asak og var lensmann i Sørnum fra 1790-årene en gang til han døde i 1806.

På grunn av oppdelingene av Norum, ble naturligvis eiendomsforholdene ganske innfløkte. Dette prøvde man å råde bot på ved utskiftninger, den første i 1833 og den siste i 1917.

Til slutt i denne innledningen skal vi nevne at det i 1918 ble opprettet et treskelag som fikk navnet Norum Treskelag. Det dreide seg om et aksjeselskap med formål å anskaffe treskeverk med motor og hakkelsmaskin. Kontrakten er underskrevet av 18 bønder. De var fra Bognerud, Bøler, Leikvoll, Skea, Norum og Gjester.

Eiere av Norum

En moderne gardshistorie skiller mellom eiere og brukere, ganske enkelt fordi ved utgangen av middelalderen var de fleste gardene leilendingsgarder. Eierhistorien følger vi fram til den tiden da brukeren ble selveier. Professor Andreas Holmsen har skrevet den gamle eierhistorien for alle gardene i Sørnum, og det som står her, følger hans manuskript.

De to matrikkelgardene i dag, gardsnr. 11 og gardsnr. 12, var to full-garder i 1577 og visstnok også i gammel-norsk tid. Den østre garden hadde et såkalt vissøretilllegg i 1577, og det tyder på at den må ha hatt en ødegard som underbruk, men vi vet ikke hvilken gard dette kunne være.

Alt tyder på at begge gardene var bonde-gods i gammelnorsk tid (før 1350). Biskop Eysteins jordebok fra 1390-årene opplyser riktignok at Sørnum kirke eide en liten part på 1 øyresbol i ”Noreimi”, men denne anførselen er visstnok overstrøket. Denne lille parten er sikkert skjenket av en bonde, men vi vet ikke hvilken Norum-gard det dreier seg om. Vi hører ikke mer om denne parten. I nyere tid var skylda på de to Norum-gardene den samme, 1 ½ skippund tunge og 1 ½ bismerpund smør. (Om skyld o.l., se eget kapittel.)

Eiere av Vestre Norum

I 1616 tilhørte garden Osloborgeren Sefren Jenssen, men ble kalt "bondegods", så Sefren hadde vel fått den i pant av en bonde. Av senere deleiere vet vi om Anthoni Truelsen i Oslo og Peder Jonsen Solberg i Skedsmo. I 1647 finner vi disse eierne: Bøndene Arne og Gulbrand eide 1 skp. tunge (størsteparten av garden), Amund Dellen (kanskje Døli i Enebakk) ½ skp. tunge og Helge Bertelsen i Kristiania eide 1 ½ bismerpund smør. Land-kommisjonen av 1661 opplyser at "Bonden alene" (Gulbrand) er eiende. Det varte ikke lenge. I 1677 (ifølge bygdeboka for Sørums) solgte Gulbrand størsteparten av garden til soknepresten i Sørums, Colbjørn Tostensen, som også eide Østre Norum sammen med flere eiendoms-parter. Presten var meget dyktig til å samle seg jordisk gods. Bonden på Vestre Norum eide etter denne overdragelsen bare en mindre part i garden inntil Hans Jensen fikk skjøte på største-parten av Vestre Norum i 1756.

Eiere av Østre Norum

I 1616 er eieroppgavene for Østre Norum de samme som for Vestre. Senere eiere av parter i Østre Norum var soknepresten i Skedsmo, hr. Jens Mouritzen, og Osloborgeren Anthoni Truelsen. I 1647 er så hele garden kommet under storbonden Hans Stalsberg i Skedsmo. I Land-kommisjonen av 1661 er Antoni Val oppført som eier og senere sokneprest Colbjørn Tostensen. Senere tilhørte Østre Norum sokneprestens arvinger inntil de i 1756 solgte garden i tre deler, halvparten til Engebret Larsen, en fjerdepart til Mons Knutsen og en fjerdepart til Hans Kristoffersen.

Forklaring på skyld o.l.

Opprinnelig var nok Norum en gard, men den ble tidlig delt i Vestre og Østre Norum. Begge gardene var fullgarder i 1577 og visstnok også i gammelnorsk tid (før 1350), skriver professor Holmsen.

En fullgard var en skatteklasse og skulle bety at garden var så stor at bonden trengte hjelp utenom familien for å drive den. De

andre skatteklassene var halv-garder, og senere kom ødegarder til. En fullgard måtte være på minst 2 markebol, dvs. 16 øyresbol. Boltallet for Norum kjenner vi ikke, men som nevnt foran, eide Sørums kirke 1 øyresbol i Norum, dvs. en liten del. Til hvert øyresbol svarte en utsæd på ett sold, og størrelsen på soldet kan visstnok settes til 109 l. (Rudie i Sørums bygdebok.) Denne lille skyldparten i Norum hører vi ikke mere til.

Flere steder i denne beretningen er brukt betegnelsen skyld. Det dreier seg ikke om skyld i moderne forstand, altså gjeld, men om landskyld. Landskylda var den avgiften en leilending måtte svare til jordeieren for å drive garden. I 1600-årene var de fleste bønder i Norge leilendinger. Det gjaldt også bøndene på Norum inntil 1750-årene da brukerne fikk skjøte på garden.

Østre og Vestre Norum hadde samme skyld, nemlig 1 ½ skippund tunge og 1 ½ bismerpund smør. Tunge betyr tungt korn eller malt. Et skippund ble delt i 20 lispund. I 1600-årene var skippundet 185 kg, senere 160 kg. Men Norum-gardene hadde også smørskyld, 1 ½ bismerpund hver.

Etter forordningen av 1683 svarte et bismerpund temmelig nøyaktig til 6 kg. 3 bismerpund smør ble regnet lik 1 skippund tunge. Dette skulle altså bety at bøndene på hver av Norum-gardene skulle ut med ca. 277 kg korn og 9 kg smør i året for å drive garden. Vi kan regne med at disse naturalytelsene etter hvert ble utredet i penger.

Selv om Norum-gardene ble selveier-garder i 1750-årene, beholdt man likevel betegnelsen skyld på gardene. Nå betydde skylda ikke lenger en avgift til jordeieren, men uttrykte fremdeles verdien av garden. Dette var viktig, for i mange tilfeller ble skylda brukt som grunnlag for å beregne skatter og avgifter. I 1830-årene fikk vi nye skyldbetegnelser. Nå ble skylda uttrykt i daler, ort og skilling, som ikke hadde noe med de aktuelle pengeenheter å gjøre, men som bare anga verdien på garden. I 1830-årene fikk også hvert bruk, egentlig en del

av den opprinnelige garden, sitt løpenummer. Vestre Norum fikk 6 løpenummere (19-24) og Østre Norum hele 9, flere av dem igjen delt med bokstaver (f.eks. 27a, 27b og 27c). I 1886 fikk vi betegnelsene mark og øre, som vi fremdeles har, og nå fikk vi også gards- og bruksnummer. I dag betyr skylda ingen ting, men en gang var den viktig som beregningsgrunnlag for skatter og avgifter.

Deling av Norum

De to matrikkelgardene, Vestre Norum, g.nr. 11 og Østre Norum g.nr. 12, har vært sterkt oppdelt. I 1801 bodde det 6 familier på Vestre Norum og 3 på Østre. I 1865 finner vi 8 familier på Vestre Norum med 44 personer i alt, medregnet tjenestefolk, losjerende og legdslemmer. På Østre Norum bodde det 5 familier i 1865 med 34 personer i alt. Det var altså 78 mennesker som skulle få sitt underhold på de for-skjellige eiendommene. Blant disse tilhørte 5 stykker en snekkerfamilie og 3 en dag-arbeiderfamilie. I 1900 finner vi 10 familier på Norum-gardene med 46 personer i alt. Matrikkelen av 1903 lister opp 10 bruks-nummer under Vestre Norum og 8 under Østre. Nå var det bare 10 bruk av disse 18 bruksnumrene, men dette viser at det var mange mennesker som skulle leve av det jorda og skogen på Norum gav.

Brukere av Vestre Norum

Vanligvis gjør en det slik i en bruker-historie at en begynner med br. nr. 1, som oftest er den eldste parten av gards-nummeret. Dette går imidlertid ikke for Norum. For å få sammenheng i brukerhistorien er rekkefølgen av bruksnummer i flere tilfeller byttet om.

Skattematrikkelen av 1647 oppfører Arne og Gulbrand som brukere på en av Norum-gardene, og sammenhengen videre tyder på at det dreier seg om Vestre Norum. Alt tyder på at Arne og Gulbrand var far og sønn. Arne og Gulbrand er i den nevnte matrikkelen oppført som eiere av 1 skp. tunge i garden, men ifølge bygdeboka for Sørumsøla solgte Gulbrand garden i 1677 til

soknepresten i Sørumsøla, Colbjørn Tostensen. Det dreide seg imidlertid ikke om hele garden (se eierhistorien).

Gulbrand finner vi igjen i Landkommisjonen for 1661 og i manntallet for 1664, da han oppgis å være 55 år. Noen familiemedlemmer er ikke nevnt. Han forekommer ikke i manntallet for 1666, og var vel død da. Landkommisjonen for 1661 oppgir at han kunne så 8 tønner havre (1 tønne var ca. 140 liter), 1 ½ tønne blandkorn, dvs. blanding av bygg og havre. Tienden var 3 tønner havre, 1 ½ tønne blandkorn og 2 ½ tønne hamalkorn (hvete eller rug). Hvis en ganger disse tallene med 10, skulle en altså få avlingen. Det opplyses videre at garden hadde skog til ”gjerdefang”. Garden fødte 3 hester, 9 kuer, 1 ungfø og 8 sauer.

Det ser ut til at Gulbrand ble etterfulgt av en som het Torger, som var 22 år i 1666. Noe mer vet vi ikke om ham.

Når vi kommer fram mot 1700, er vi på tryggere grunn. Manntallet av 1701 viser tydelig at Vestre Norum da var to bruk.

Delingen av Vestre Norum

På det ene bruket bodde omkring 1700

Hans Jensen, født omkring 1635, død 1720. Hans kone het Ågot Gulbrandsdatter, død 81 år gammel i 1715. Av barn vet vi om Erik, som var dragon og gift i 1701, Ole, og døtrene Anne og Marte.

Det ser ut til at delingen av Vestre Norum ble slutt for en stund, for Hans Jensen (ikke han som er nevnt ovenfor) fikk skjøte på hele garden i 1750-årene.

På det andre bruket av Vestre Norum bodde i 1700 Arne Gulbrandsen, født ca. 1650. Han døde sannsynligvis i 1703. Arne var gift to ganger, første gang med Goro Stenersdatter, som var død i 1697 da det ble holdt skifte etter henne. Barn: Jon, Jens, overtok garden, Gulbrand, Kristoffer, Mari, død ung, og Kjersti og Berte.

I skiftet etter Goro er regnet opp besetningen, og husene var stolpebod (stabbur), kjellerbod, dagligstue og nattstue. Vi legger merke til at det er registrert 9 sølvmaljer til et snøreliv. Nettoformuen var

på 137 riksdaler, i tillegg kom noe jord i Vestre Norum.

Arne Gulbrandsen giftet seg igjen med Anne Jonsdatter, sannsynligvis død i 1723, 42 år gammel. De fikk to barn: Jon (!) og Halvor. Det ble holdt skifte etter Arne i 1703, og da var besetningen 3 hester, 8 kuer, 3 kvier, 1 stut foruten kalver, sauer, geiter og svin. Vi ser altså at de hadde geiter på Norum omkring 1700. Boet eide en liten part i Norum, og netto-formuen var på 47 riksdaler. Dette var altså mye mindre enn ved forrige skifte.

Omkring 1720 overtok Arnes sønn Jens Arnesen denne eiendommen. Jens døde i 1741, og hans kone het Marte Kristoffersdatter. Av deres barn vet vi om Gulbrand, som var født ca. 1703 og var død før 1741, Arne, som kom til Flaen, Hans, som overtok garden, Tosten, kom til Kjus i Skedsmo, Erik, bodde på Norum, Siri, gift med Torbjørn Albertsen fra Aker og Jøran, død 1765, 26 år gammel.

Vi har noen opplysninger om Vestre Norum fra 1723. Da var det to bønder på garden, Jens og Rasmus (se nedenfor). De sådde 14 tønner havre og 3 tønner blandkorn. Garden fødte 5 hester, 22 kuer og 18 sauer. Garden var altså kraftig utvidet siden 1661. Det står videre at de kunne avle 60 lass høy (disse var små), men det tilføyes at bøndene måtte kjøpe for i tillegg.

I 1723 delte Jens garden med en som het Rasmus, men ham vet vi ikke mer om. Han forsvinner fort fra kildene. Det ble holdt skifte etter Jens i 1741, og netto-formuen var da på 176 riksdaler, medregnet en part i Norum.

Hans Jensen fikk skjøte fra medarvingene på deres eierparter i Norum i 1753, og i 1756 fikk han skjøte fra justisråd Ancher og Mathias Kjellsen på største-parten i Vestre Norum. Med dette var han eier av hele Vestre Norum. Det kan vi se av et pantebrev han utstedte i forbindelse med det siste kjøpet. Da pantsatte han 1 ½ skp. tunge og 1 ½ bismerpund smør i Vestre Norum, og det utgjør skylda på hele garden.

Men Hans Jensen solgte i 1761 en del av garden til Amund Olsen Hafskolrud.

Denne parten fikk senere g.nr. 11, br. nr.3. Resten av garden solgte han i 1770 til sin sønn, Lars Hansen. Hans Jensen var gift med Guri Larsdatter som døde i 1746. Hans og Guri fikk 3 barn: Jens, Lars, som overtok Norum, og Hans. Ved skiftet etter Guri i 1746 var nettoformuen på 109 riksdaler.

G.nr. 12, Br.nr. 4, Løpenr. 22

Hans Jensens sønn Lars Hansen fikk som nevnt skjøte på halve Vestre Norum av sin far i 1770. Sammenhengen videre viser at det dreier seg om den eiendommen som senere fikk løpenr. 22 og gardsnummer 12(!), br. nr. 4. Dette til tross for at Vestre Norum egentlig er g.nr. 11.

Lars kan være født i begynnelsen av 1740-årene, og han var gift med Kjersti Mattisdatter fra Mork i Blaker, født 1745, sannsynligvis død i 1774. Lars og Kjersti fikk en sønn som het Amund og som overtok eiendommen (se nedenfor). Det ble holdt skifte etter Kjersti i 1774, og netto-formuen var på 92 riksdaler. Boet eide jord i Norum og i Mork. Det dreier seg om Mork i Blaker, og denne parten var vel Kjerstis eiendom.

Samme år som det ble holdt skifte etter Kjersti, i 1774, giftet Lars seg igjen med Marte Kristoffersdatter Vølner, død 1803, 57 år gammel. De fikk en datter som het Goro, født i 1775, men det er mulig hun døde tidlig.

Lars Hansens sønn Amund Larsen overtok sannsynligvis denne eiendommen i begynnelsen av 1820-årene. Amund var visst født i 1772, og han døde i 1848. Han var gift med enka Johanne Johansdatter Asakenga. I dette ekteskapet ble det ingen barn, men Johanne hadde fra første ekteskap en sønn som het Hans Hansen, som overtok eiendommen ifølge et testamente fra 1824. Amund Larsen fikk i 1828 skjøte på en mindre del av Østre Norum (løpenr. 26e) som ble slått sammen med 12/4.

Det ble Amund Larsens stesønn

Hans Hansen som overtok denne eiendommen. Han var født i slutten av 1780-årene og døde i 1863. Han var gift med Eli Andersdatter Tangerud, død 56 år gammel i

1852. Barn: Lars, født 1818, overtok en del av eiendommen (11/5), Hans, født 1824, Karen Johanne, født 1832, gift med Johan Engebretsen Åsgard, overtok 12/4, og Anne Marie, født 1842.

I 1852 solgte Hans Hansen halvdel av eiendommen til sin sønn Lars (se 11/5), og resten solgte han i 1854 til sin sviger-sønn Johan Engebretsen Åsgård. Ifølge folketellingen 1865 skulle han være født i 1828. Han var gift med Karen (eller Kari) Hansdatter Norum, født 1832. Av de barna som ble født på Norum vet vi om Hans, født 1854, Engebret, født 1856, Karoline Emilie, født 1859 og Karen Gurine, født 1869. Johan Engebretsen kjøpte i 1854 Enga (løpenr. 19c) fra g. nr. 11, br.nr. 1 og slo denne parten sammen med sin eiendom.

Johan Engebretsen solgte eiendommen til Gunnerus Gulbrandsen, født 1835 i Aurskog, død 1876. Hans kone het Anne Sofie Johansdatter, og hun var fra Fosserud. Barn: Ida, født 1871 og Bolette 1874-1876.

Anne Sofie giftet seg igjen med Lars Jensen som også eide Toppenhaug (11/10), og dermed var denne eiendommen slått sammen med g.nr. 12, br.nr. 4. Lars Jensen kjøpte også 12/3,6, og 8 (Heste-hagen), og han hadde fra før Toppenhaug (11/10). Alle disse partene ble senere slått sammen og fikk betegnelsen g.nr. 12, br.nr. 4.

I 1902 ble denne eiendommen av skifteforvalteren i Lars Jensens og Anne Sofie Johansdatters bo solgt til Christian Ramstad, som var sersjant og født i 1875. Hans kone het Magnhild, født 1880. Mens de bodde på Norum, fikk de to barn, Gustav Anton, født 1902 og Lise Marie, født 1903. Ramstad solgte i 1903 fra tre parseller av Norum, Fløtten (12/9) til Karl Olsen Norum, Sandhaugen (12/10) til Ole Iversen Norum og Kjonløkka (12/11) til Hjalmar Jakobsen.

Den neste eieren av denne garden ble Karl O. Bjerke, som imidlertid ikke hadde skjøte. Bjerke solgte garden i 1905 til Johannes Voldeng 1863-1948, gift med Kathrine Hansdatter Elvebakken 1869-1957. Begge var fra Skrukkelia i Hurdal. De hadde tre barn da de kom til Norum: Hans, som overtok eiendommen, Asta 1901-1975 gift

med Olav Sæther (barn: Johnny 1928-1984 og Roar, født 1930, som overtok Norum) og Hulda 1904-1988, gift med Lars Bjerke. Johannes Voldeng drev også som ”kreaturhandler” (folke-tellingen 1910) og som slakter.

På Norum bygde Voldeng flere hus, bl.a. hovedbygning i 1928, dessuten ny låve med fjøs, nytt stabbur og stall. Før utskiftningen i 1917 sørget Voldeng for at de forskjellige delene av eiendommen, 11/10 (Toppenhaug) og 12/3,4,6 og 8 fikk ett gards- og bruksnummer, nemlig 12/4. Etter at Johannes Voldeng var død, satt hans enke Kathrine med eiendommen i uskiftet bo så lenge hun levde.

Hans Voldeng 1898-1985 overtok garden og drev den fram til 1973. Deretter ble eiendommen forpaktet bort i 20 år.

Nåværende eier er Hans Voldengs nevø Roar Sæther, født 1930, gift med Ranveig Myklebost, født 1931. Roar Sæther har vært ansatt i Amerikalinjen i 10 år og i Naturvernforbundet i 20 år. Ranveig er rektor ved Tiurleiken barneskole på Romsås. Denne eiendommen er nå på 158 mål i alt.

G.nr. 11, Br.nr. 3

Som nevnt foran solgte Hans Jensen halvparten av Vestre Norum i 1761 til

Amund Olsen Hafskolrud, og sammenhengen videre tyder på at det dreier seg om 11/3. Amund betalte 500 riksdaler for eiendommen. Hans kone het Dorte Henriksdatter, men vi vet ikke om de hadde noen barn.

Amund ble ikke lenge på Norum. Allerede i 1769 solgte han garden til Ole Kjøstelsen, som var klokker i Sørum. Prisen var nå 550 riksdaler. I følge bygde-boka for Sørum var Ole Kjøstelsen fra Bjørke og født i 1721. Han døde i 1784 og bodde en tid på Norum. Ole Kjøstelsens kone het Susanne Andersdatter, og de hadde tre barn: Kari, gift med Ole Kristoffersen Merli, overtok halvparten av eiendommen, Hans og Petter (se nedenfor).

Ole Kjøstelsen solgte i 1779 sin del av Norum til sin eldste sønn Hans Jakob Olsen for 400 riksdaler. Men det ser ikke ut til at

han ble boende lenge på Norum, for ved skiftet etter klokker Ole Kjøstelsen i 1784 overdro han en part av Norum til sin bror Petter Olsen. Han døde sannsynligvis i 1805. Det er muligens han som eide Nordre Løren et års tid i 1780-årene.

Petters første kone het Berte Erlandsdatter, og med henne hadde han en datter sin het Edel eller Eli 1785-1859. Hun ble gift med Jens Evensen Hol. Det ble holdt skifte etter Petter i 1805, og da var boet fallitt. Petter ble gift annen gang med Inger Pedersdatter, og med henne hadde han en datter som het Kari, gift med Gunder Larsen Gjester-eie (se nedenfor). Inger døde sannsynligvis i 1816, og ved skiftet etter henne eide boet bare en liten del av Norum.

Det ser ut til at den neste eieren av denne gardparten ble Petters svigersønn

Gunder Larsen Gjester-Eie. Han var født 1778 eller 1779 og døde i 1856. Han var gift med Kari Pettersdatter Norum. Hun var født omkring 1794. De fikk mange barn, men flere av dem døde små. Av de som vokste opp, vet vi om Petter, født 1822, gift med Maren Dorte Kristoffersdatter Hellesjø, tvillingbroren Gunder, født 1822, Gurine, født 1826, død i 1849, Ole, født 1829, overtok eiendommen, Johan, født 1834 og Engebret, født 1840. Det var sannsynligvis han som i 1865 er oppført som losjerende og skomaker under brorens eiendom.

I 1868 fikk Gunders sønn Ole Gundersen, født 1829, skjøte fra medarvingene på denne eiendommen. Hans kone het Anne Andersdatter, og hun var fra Fet, 1821-1889. De fikk to barn som vokste opp, Karl Gunnerius, født 1859, overtok garden, og Anne Gurine, født 1863, gift med Olaus Larsen Hafskolrud.

I folketellingen 1875 er Ole Gundersen kalt snekker og tømmermann. Ole døde visst i 1890-årene en gang.

Hans arvinger utstedte iallfall skjøte på eiendommen til hans sønn Karl Olsen Norum, født 1859. I 1902 fikk han skjøte på br.nr. 5 og i 1917 på Jordet (11/2) som han slo sammen til ett bruk. I 1903 fikk Karl Norum også skjøte på g.nr. 12, br.nr. 9. Se

ellers under g.nr.11, br.nr. 5. Oppdelingen av Vestre Norum fortsatte i 1780-årene, uten at de enkelte delene fikk eget løpenr. eller bruksnummer. Ole Kristoffersen Merli som var gift med Petter Olsens søster, Kari, overtok 1/8 av Vestre Norum, og de bodde på Norum.

Men så begynner sammenslåingen. Et langt dokument fra 1793 forteller at Hans Jakob Olsen har solgt sin part av Norum i 1787 og at Ole Kristoffersen solgte sin part i 1788 og at Petter Olsen solgte sin part i 1788 til Jakob Pålsen Løren. Han hadde et par år eid Nordre Løren og var gift med Katti eller Kassi Mikkelsdatter Werner. Av deres barn vet vi om Berte Marie, født 1786, Hans 1791-1878, død på Smedsrud og Johan født 1796.

| Som nevnt fikk Jakob Pålsen slått sammen flere deler av Vestre Norum, slik at han eide halvparten, dvs. 15 lispund tunge og $\frac{3}{4}$ bismerpund smør. Denne skylda ut-gjorde halve Vestre Norum.

Jakob må ha vært en driftig mann. I det nevnte dokumentet fra 1793 fortelles det at han hadde utført atskillige for-bedringer på garden. Han hadde brutt opp mye åker, tilkjørt "mange tusen" lass jord og gjødsel, satt opp alle gjerdene som var nedråtnet. Dessuten hadde han anlagt en ny husmannsplass, kalt Haugen (Toppenhaug) hvor han hadde oppført stue m.m. På selve garden hadde han bygd låve og nytt "fehus".

Det var imidlertid Ole Hansen, sønn av Hans Jakob Olsen som hadde odelsretten, men han var i 1793 bare 11 år gammel. Jakob betalte Ole 60 riksdaler for odelsretten. For selve eiendommen betalte Jakob Pålsen til sammen 1146 riksdaler. Vi aner en driftig og velstående mann bak disse opplysningene.

Thor Hexeberg

Thor Hexeberg gikk bort før jul for litt over et år siden. Etter at han ble pensjonist hadde han glede av å skrive gardshistoriene til de gardene i Sorum han og hans familie hadde hatt tilknytning til. Vi er glade for å

kunne trykke disse i Sørum-Speilet. Del 2 følger i neste nummer.

Minner fra Tysklandsbrigaden

Tyskland ble under den annen verdenskrig slått av en allianse der USA, Storbritannia, Frankrike og Sovjetsamveldet var de viktigste landene. Etter krigen delte de Tyskland mellom seg slik at hvert av de fire landene fikk ansvaret for administrasjonen av et område. Dette la grunnlaget for en todeling av Tyskland som stod ved lag helt til 1990. Området øst for elvene Oder og Neisse som Sovjet-samveldet administrerte, ble det kommunistiske Øst-Tyskland. De tre områdene USA, Storbritannia og Frankrike administrerte ble det kapitalistiske Vest-Tyskland med Bonn som sin nye hovedstad.

Spørsmålet om norsk deltakelse i besettelsen av Tyskland kom opp i London allerede under krigen. Etter forhandlinger med Storbritannia våren 1946, ble det så oppnådd enighet om å stasjonere en norsk styrke på ca. 4.000 mann i den britiske okkupasjonssonen i Tyskland med avløsning hver sjette måned. Styrken skulle være under britisk kommando i alt som angikk okkupasjonsoppgavene. I videste forstand omfattet disse oppløsning av det tyske militærapparatet, avvikling av tysk rustningsindustri, straffeforfølgelse av krigsforbrytere og fjerning av nazister fra styre og stell. Samtidig skulle okkupasjonsmaktene hjelpe til med gjenreisningen etter krigens ødeleggelser og innføringen av et demokratisk styresett i Tyskland.

Denne avtalen ble gjort gjeldende fra mars 1947 og kom til å vare i seks år fram til våren 1953. I løpet av disse årene var det ca. 50.000 nordmenn (menige og befal) som utførte tjeneste som okkupasjons-soldater i Tyskland. Mannskapsplanene tilhørte hæren, og var utskrevet fra hele landet. Det var også mange fra Sørum som ble beordret til denne tjenesten, som omfattet seks måneder i Norge og seks måneder i Tyskland. Brigaden var forlagt i den britiske sonen, var utrustet med britiske våpen og utstyr, og var underlagt og forpleid av den britiske Rhinarméen. Den norske brigaden var i

første periode fra våren 1947 til høsten 1948 forlagt i Harz-området syd-øst for Hannover på grensen mot sovjetisk okkupasjonszone. I 1948 ble hele brigaden flyttet til Schleswig-Holstein, opp mot grensen til Danmark (se kart-skisse), der den var stasjonert fram til oppløsningen i 1953.

Oppdraget til den norske brigaden var å sikre ro og orden innen det tildelte ansvarsområdet. Ellers skulle militær utdanning og trening videreføres fra rekrutt opplæringen i Norge. Opprettelsen av tysklandsbrigaden representerte en historisk begivenhet for landet ved at dette var første gang Norge sendte militære avdelinger til utlandet i fredstid etter oppløsningen av unionen med Sverige i 1905.

Historisk ble også oppholdet for de 50.000 soldatene som etter fem års krig og tysk okkupasjon av Norge plutselig befant seg på den andre siden, som okkupasjons-soldater i Tyskland.

Jeg vil i det følgende berette litt om en del inntrykk som virket sterkt på oss unge gutter den gang, og som også satte seg fast i vårt minne etter tjenesten i Tysklandsbrigaden.

Troppetransportskipet Svalbard

Troppetransportskipet Svalbard hadde under krigen vært en tysk hjelpekrysser som USA hadde fått som krigsbytte ved Tysklands kapitulasjon. Norge kjøpte skipet av USA og innredet dette for transport av soldater i forbindelse med opprettelse av tysklandsbrigaden. Svalbard kunne transportere 1.000 mann av gangen, men båten var ingen god sjøbåt. Den var dårlig avbalansert, slik at den i dårlig vær rullet kraftig både sidelengs og forlengs.

Det var heller ingen komfort om bord. Køylene var snekret sammen med både fire og seks køyer over hverandre alt etter takhøyden i den enkelte lugar. Alle som ble transportert hadde fått utlevert livbelter. Soldatene måtte selv besørge renholdet under ledelse av en lugar-kommandør. På hver lugar kunne det være forlagt opptil 40 – 50 soldater. I dårlig vær med mye sjøgang hadde soldatene forbud mot å oppholde seg på dekk. Dette av frykt for at sjøsyke soldater kunne falle over bord. Det finnes sikkert ennå mange soldater fra vårt område som husker overfarten fra Norge til Hamburg i storm og dårlig vær, der køya var det eneste stedet en kunne oppholde seg, med sjøsyke soldater både over og under, som ofte ikke hadde andre muligheter til å kaste opp enn på dørken (gulvet) i lugarene. Mangelen på gode ventilasjonssystemer gjorde ikke situasjonen bedre.

I sol og med rolig sjø kunne overfarten også være behagelig, selv om det var liten plass å bevege seg på. Spisetjenesten ble organisert i puljer med begrenset tid til disposisjon. De fire første brigadene som ble sendt nedover i 1947 og 1948 ble transportert med båt til Hamburg og med tog videre til de enkelte forlegningssteder i Hartz-området (se kartskisse).

Soldatenes møte med Tyskland

Soldatene var før avreisen blitt fortalt at forholdene i Tyskland var elendige etter krigens herjinger. Det kom vel likevel som et sjokk på de fleste å se med egne øyne at

eksbyene Hamburg og Hannover fullstendig var lagt i grus. Byene var så godt som totalt utslettet. En del gater var ryddet ved at store bulldosere hadde skjøvet store steinhauger, teglstein, grus og sand bort fra gaten og inn på områder der det tidligere hadde vært forretninger og boliger m.v. Utstrakt bruk av brannbomber hadde medført at store områder med bolighus var brent ned. Der stod kun ytterveggene igjen som spøkelsesbebyggelse. Det eneste liv som var å se var mennesker som bodde i kjellere uten vann og renovasjon under mursteinshaugene og som forsøkte å berge livet på denne måten vinteren igjennom.

Størst inntrykk under togferden ut fra Hamburg gjorde en ”horde” av store og små barn som hadde tatt oppstilling på åpne områder helt inntil toglinjen like utenfor Hamburg. De stod med bedende øyne og armene i været, og tigget på denne måten om litt mat. Soldatene oppfattet øyeblikkelig situasjonen og kastet sine matpakker, sjokolade og annet spiselig ut gjennom vinduene på toget og ned på marka der barna i et antall av flere hundre kastet seg over maten, som selvfølgelig falt ut av pakningene og ble spredd utover området. Dette gjentok seg hver gang et troppetransporttog passerte med de første brigadene som kom til Tyskland. Barna hadde på forhånd skaffet seg opplysninger om når et soldattog var forventet å skulle passere det respektive området.

Innkvartering i tyske militærleire

De norske militære avdelingene ble innkvartert i tyske militærforlegninger, som etter Tysklands kapitulasjon og avvæpning av alle tyske soldater stod tomme.

Leirene og bebyggelsen var svært lik i alle tyske forlegninger og standarden var god. Leirene lå spredd utover i landet, og hadde åpenbart ikke vært bombemål for de allierte. Stort sett var de uskadet etter krigen.

I tillegg til befal og soldater var det i leirene engasjert et relativt stort antall tyske sivile hjelpearbeidere som bidro til å holde leirene i orden.

Forholdet til den tyske befolkning

De norske mannskapene i tysklandsbrigadene hadde opplevd krigen og den tyske okkupasjonen med all sin uhygge. På denne bakgrunn var det en viss spenning knyttet til hvordan de norske soldatene ville reagere overfor den tyske befolkning etter ankomsten til Tyskland.

Innledningsvis var det ingen klare norske bestemmelser om hvordan forholdet til tyskerne skulle være. Den norske parolen gikk ut på å opptre korrekt og være reserverte og ha minst mulig samkvem med tyskerne.

Inntrykkene fra de elendige forholdene i Tyskland de første årene etter kapitulasjonen gjorde nok sitt til at det ble liten grobunn for tanker om hevn og gjengjeldelse. Et annet forhold var at den vanlige tysker etter Hitler-Tysklands fall opptrådte svært lite provoserende.

Etter hvert som tiden gikk var det umulig å hindre kontakt mellom nordmenn og tyskere. Trolig er det grunn til å anta at det norske militære nærværet i Tyskland disse seks årene snarere bidro til å normalisere forholdene mellom våre to land etter den annen verdenskrig. Det er så langt det har vært mulig å få brakt på det rene grunn til å anta at det personell som deltok i tysklandsbrigaden, både fra Sørums og andre steder, deler denne oppfatningen.

Permisjonsreiser for soldatene

Velferdstiltakene for den norske ungdommen som hadde vært innestengt i Norge i fem lange krigsår, og som kom med i okkupasjonsstyrkene i Tyskland, var omfattende. Permisjonsreiser rundt om i Tyskland og til andre europeiske land som Nederland, Belgia, Frankrike, Østerrike, Italia, og ikke å forglemme Danmark, i norsk uniform, ble etter hvert en meget attraktiv avkopling fra det monotone dagliglivet i en militærleir.

Det ble også opprettet permisjons-sentre, særlig i Hartz-området, som var rimelige og som gav meget god avkopling. Det var også mulighet for en permisjonsreise hjem til Norge i løpet av tjenestetiden

for dem som ønsket det. Det ble også gjennom årene knyttet mange varige forbindelser mellom nordmenn og tyskere, spesielt med representanter for det annet kjønn. I tiden fra 1948 til våren 1953, da brigaden var stasjonert i Nord-Tyskland, var Danmark et yndet permisjonssted for de norske soldatene. Det er her grunn til å trekke fram den enestående måte den danske befolkningen tok imot de norske brigadesoldatene på. Danskene visste ikke hva godt de skulle gjøre for soldatene, som ofte ble kontaktet på gaten og bedt med hjem til danske familier og gitt en forpleining som for nordmennene var overdådig.

Hitler-Tysklands forbrytelser

Det aller mørkeste kapitlet i det nasjonal-sosialistiske Tysklands politikk var en systematisk og barbarisk tilintetgjørelse av motstandere av Hitlers rasistiske idéer. Umiddelbart etter at Hitler kom til makten i Tyskland i begynnelsen av 1930-årene ble det satt i gang en storstilet bygging av ”oppbevaringsleire” der tyskere som ikke ville underkaste seg de nazistiske idéer ble arrestert og ”tatt i forvaring”, som det het i nazistenes terminologi.

Ved krigsutbruddet i 1939, da den andre verdenskrig var et faktum, ble det etalert et stort antall nye leire som raskt fikk karakteren av utryddings- eller tilintetgjøringsleire der hele folkegrupper ble tatt hånd om. Jødene representerte en slik gruppe der alle menn, kvinner og barn skulle utryddes. I følge Hitlers ideologi var dette ”undermennesker som ikke hadde rett til å leve”.

Frihetskjemperne i alle land som Tyskland etter hvert besatte ble kalt ”sabotører”. Straffen for væpnet motstand mot okkupasjonsmakten var dødsstraff.

Den germanske folkegruppe, der nordmenn også hører hjemme, ble framholdt som den ”rene” rase som Hitler ville bygge det nye ”storgermanske” riket og fremtiden på. Under den tyske okkupasjonen av Norge fra 1940 til 1945 ble et stort antall nordmenn arrestert, anklaget, dømt og

sendt til tyske konsentrasjonsleire der mange døde, og de som overlevde ble sittende til krigens slutt.

Det var også mange sørumsokninger som led samme skjebne. Allerede i 1942 ble ca. 40 personer fra Sørum, Blaker og nærmeste omland arrestert, dømt og sendt til tyske konsentrasjonsleire der de som overlevde ble sittende til frigjøringen. For nærmere informasjon vises til boka "Sørum under okkupasjonen 1940-45".

Kåre Sæther

Boka "Sørum under okkupasjonen 1940-45" ble utgitt av Blaker og Sørum historielag i 1999. Innholdet ble samlet inn av et Okkupasjonshistorisk utvalg ledet av Kåre Sæther og redigert av Svein Sandnes. Boka kan fortsatt kjøpes i de lokale bokhandlene eller ved direkte henvendelse til Kåre Sæther, tlf. 63 82 90 76.

Vinternatt på Blaker Skanse

I tilknytning til Sørum-Festivalen arrangeres det en ny nattevandring på Blaker Skanse med Odd Sars-Olsen fredag 31. januar. Møt fram i Nansenbygget klokka 22.00 og få med deg et glimt fra Skansespillet som skal ha premiere siste helg i juni 2003.

Så bærer det ut i vinternatta med Odd-Sars-Olsen i kommandantuniform. Kanskje får vi bekreftet historien om Kapteinen som går igjen i Artilleri-bygningen. Sagnet om "Tusse-bittet" fra en gard i Aurskog skal vi også få med oss sammen med andre overaskelser. Billettene koster kr. 75,- og du får noe varmt å drikke samt en fakkell til å skremme spøkelsene med for den prisen.

Fotomøte for Fosserud krets

Alle som har materiale som kan egne seg til illustrasjoner i første bind av bygdeboka knyttet til Fosserud skolekrets kan møte fram med bilder eller annet på Vølneberg skole onsdag 29. januar mellom klokka 18.00 og 20.00. Anders Henriksen stiller der med avfotograferingsutstyr. Dere får altså bildene med dere igjen med en gang! Jan Erik Horgen etterlyser også de skjemaene som er sendt ut til beboerne i området.

Debatt:

Da boka "Sørum under okkupasjonen 1940-45" skulle skrives, var det ulike meninger om tyskernes rekvisisjon av hester i Blaker og Sørum førte til at det ble for lite hest i bygdene våre til å utføre arbeidet på gardene. Kompromisset ble formulert slik: "Det var neppe for lite hester i Sørum under hele krigstiden, men det var nødvendig med flere hester til onnearbeidene enn det som fantes i bygda." Rolf Aas var av den oppfatning at det var rikelig med hest, og begrunner dette standpunktet nærmere her.

Hestebestanden i krigsårene

Hesten var trekraften i jord- og skogbruk. Den utførte mye av transporten, selv i byene bisto hesten i noen grad. Den fraktet melk, øl og brød ut til forretningene. Jeg gikk Ullevålsveien endemellom hver dag til skolen og hestetransportene. Disse transportvognene hadde en brems som kunne trekkes på. På bygda stilte hesten opp ved handleturer, på reise til møter, fester og kirkeferd. Om vinteren trakk hestene snøplogen på alle bygdeveger og gårdsveger, og i noen grad også på hovedvegene. Forsvaret gjorde bruk av hesten, både i egne avdelinger/ kompanier og ved opprettelse av kvarter med jegerhest på gårdsbruk.

Hesten skulle helst være sterk, utholdende, klok og staslig. Dette tilsa at hesteavl var svært viktig. Derfor ble hesten et samtaleevne, og dens død kunne være sorgtung. Dog må det sies at det fantes noe dårlig hest også; de upålitelige som slo, og de med dårlige bein. Disse sto lavt i kurs, både i liv og død.

Hestens kolossale betydning for samfunnet og menneskene, som hadde vart helt fra den første faste bosetting tok til, fikk en sterk og brå nedgang fra 1950-årene, da mekaniseringen brøt gjennom.

Tysk rekvisisjon av hester og stallplass

Fra mai 1940 til sommeren 1942 var om lag 40 tyskerhester (tyskerobrede) plassert i Blaker og Sørum. På Neslerud ble det rekvirert stallplass for fem av disse. Den tyske stallgutten foret disse med importert høy, presset i harde baller. Wehrmacht

gjorde liten bruk av hestene. Den tyske kapteinen som bodde på Sagbakken tok av og til med seg en tysk soldat/oppasser og spente en hest foran en fritidsvogn og bega seg ut i distriktet på rekognosering. Etter at det tyske felttoget mot Sovjet var innledet, ble tyskerhestene i Norge (anslagsvis 5-6.000) skipet ut av landet. Tyskerne nyttet mye syntetisk bensin og den hadde lett for å fryse i den strenge kulden vinterstid i Sovjet. Wehrmacht beslagla kolossalt med hester i mange okkuperte land, særlig i Polen, og endte dem til fronten. De fleste av disse forsvant for alltid.

I begynnelsen av 1943 bestemte Reichskommisar for Norge at norske hester skulle rekvireres og stå til disposisjon for Wehrmacht. I arkivet for Sørums kommune j.nr. 473743 og 169744 finner vi et påleggs-skriv til bygdas hestnemnd. Visningen av norske hester "til disposisjon for Wehrmacht" tok således til fra sommeren 1943. Den vanlige oppfatning var at det ble rekvirert om lag 8 til 10 hester i hver av bygdene Blaker og Sørums. Utskipningen fant sted fra høsten 1943. Det ble sagt at en skipslast med hester ble senket i 1944. Fra midten av 1944 og ut krigen var de allierte ganske overlegne i lufta og på havet, og hesteforsendelsen ble i stor grad hindret. Kanskje ble den etter hvert mindre aktuell også. Det stod rekvirerte hester igjen ved krigens slutt.

Det var pristakst på rekvirerte hester som på alt annet. Pristakstene varierte etter hestenes kvalitet, ofte fra 800 til 1.200 kroner. Dette ble ansett for å være heller dårlig. Og ikke var det tiltalende å sende en god "tjener" som hesten ut i krigen heller. Ordningen ble derfor systematisk motarbeidet og sabotert. Hadde slikt skjedd i det slaviske Polen, ville hestene blitt tatt uten vederlag og bøndene ville lett ha mistet livet. Som germanere ble nordmenn behandlet noe annerledes.

Hestebestanden i Blaker og Sørums

Var hestebestanden i vår kommune stor eller liten under den annen verdenskrig og ved krigens slutt? Det var et spørsmål det var

svært ulike svar på da okkupasjonshistorien skulle skrives. Noen hevdet at det var for lite hest igjen i bygdene våre mot krigens slutt, ja i den grad at gårds- og skogsdrift ble hemmet. Andre mente at det var om lag samme antall. Selv hevdet jeg at det var rikelig med hest, og det vil jeg gjerne få begrunne bedre i det følgende.

Jeg tar utgangspunkt i hestebestanden i Fosserud krets: Borgen 8 stk., Skullerud 2 til 3 stk., Tokerud 3 stk., Fosserud 3 stk., Borgenfallet 2 stk., Thorbjørnsrud 5 til 6 stk., Neslerud 3 arbeidshester og ei føllmærr med avkom, Simarus 2 stk. Rett over grensa til Nes bodde en vanlig oppdretter, Paul Rønaas, med 4 arbeidshester og 3 føllmærrer med mange unghester. Generelt kan det sies at det når det gjelder hestehold er vanskelig å holde Blaker og Sørums atskilt fra resten av Romerike og Østlandet for øvrig.

Hva kan så andre fortelle om hestebestanden? De sier at det sterke oppdrettet tilførte så mye unghest at det oppveiet den tyske rekvisisjon og mer til. Flere hestekarer beretter om hestemartn på Stav, Grunnset, Kongsverg med mer i årene 1946/47. Der ble antallet hest mer åpent og synlig. I 1946 var tilførelsen av salgshest på martn alt for stor og det ble ingen livliv hestehandel til tross for stort frammøte. Slik var det også på Vestlandet, hvor fjordhestebestanden var stor. På Eidsmartn var det fullt med fjording. Odd Bjerke fra Tretten beretter at antallet hester i Norge økte med 13%, eller bortimot 300.000 dyr, i løpet av annen verdenskrig. Det anes en stille ulydighet fra oppdretterens side overfor nazimyndighetene, og utskipning var som nevnt vanskelig. Hesten var da som ofte i tidligere tider, et samle- og spareobjekt i påvente av bedre tider, og tilgangen på arbeidskraft var meget god. Kroneverdien har også sin betydning. Menigmann har gjennom tidene hatt god økonomisk teft.

Tidlig i 1947 kom omsider eksporten av norsk hest i gang. Polakkene hadde innkjøpskommisjoner i aktivitet og norske taktmenn bisto. Det ble solgt tusenvis av hester til Polen, som var i direkte krise på

grunn av hestemangel. Prisen på en arbeidshest var om lag fra 1.400 til 1.900 kroner.. Bare på Stav-martn kjøpte polakkene 900 hester det første året.

Danskene var også i markedet og kjøpte en god del hest. Det ble i ettertid sagt at danskene kjøpte mye ”svak” hest til rimelig pris. Forholdet var annerledes med svenskene. De hadde gjennom århundrer kjøpt mye norsk hest. De ville nå som før ha tung dølagamp til skogsdriften i Jämtland, Dalarna, Värmland og Dalsland, og de betalte god pris. Gjenoppbyggingen av Europa trengte trelast, og i de fire lenene som her er nevnt ble det avvirket dobbelt så mye som i hele Norge.

Da som tidligere tider synes det likevel klart at nordmenn var konkurranse-dyktige på mange områder, og husdyr-bestanden var stor og god. Som et apropos til dagens kolossale svenskehandel, kan jeg nevne at Anna og jeg flere ganger solgte kalveferdige raukoller til Torsvy i Värmland 1858-62, og det til meget gunstig pris. Norsk landbruk er i forandring.

Skattereglene kan gi inspirasjon Landbruksbefolkningen var meget stor etter krigen. Først på 1950-tallet ble regnskapsplikten innført for gårdbrukerne. Før den tid ble inntekten av gårdsbruk satt til en viss prosent av eiendommens likningsverdi. Inntektsskatten ble således en samme enten bonden produserte mye og solgte mye eller lite på gården sin. En dyktig bonden som produserte rasjonelt og mye, fikk derfor en relativt rimelig beskatning, mens en som tjente lite på gården sin fikk forholdsvis mye inntektsskatt. Når gårdbrukerne rundt Blaker-Rånåsfoss produserte mye jordbær som ble solgt på Youngstorget, så ga ikke det økt inntektsskatt. Dersom en bonde alte fram svært mye hest av god stamme, ga det en god inntekt. Han slapp billig fra skatten. Prisen på både tømmer, hester og mye annet var dårlig under krigen. En hadde derfor godt betalt for å unndra seg levering under krigen og heller gjennomføre salget etterpå.

Rolf Aas

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 25: Vårann

For den som ikke har kjennskap til det, høres det kanskje litt rart ut at våronna måtte forberedes allerede høsten i forveien. Det var om å gjøre å få pløyd mest mulig om høsten og helst alt hvis det lot seg gjøre. Var det lange, milde høster, gikk det vanligvis bra, men kom frosten tidlig, hendte det nok at det kunne bli igjen ganske mye pløying til om våren. Dette hadde minst to ulemper: For det første ble våronna ekstra langvarig og slitsom og dermed forsinket. Dessuten hadde vårpløyd leirjord mye lettere for å tørke ut hvis det ble i minste laget med regn etter såing.

Da jeg vokste opp, var det ingen som hadde hørt om eller tenkt seg muligheten av å få betalt for å vente med pløyinga til om våren på grunn av avrenning av matjord. Det var nesten ingen som hadde traktor, og pløying med hest tok svært lang tid. Våronna ville ha vart til bortimot St.Hans, og da ville det blitt i seneste laget å så.

Det var også nødvendig å planlegge i god tid hvor stort areal det skulle såes av hvert kornslag. Dette gjaldt også for turnips, kålrot og poteter.

Tidlig om våren var det nødvendig å begynne med rensing av det såkornet som trengtes. Da jeg var ganske liten, kan jeg så vidt huske at landsbrukslaget hadde en rensesmaskin, eller triør, som ble brukt til rensing av såkorn. Den gikk på omgang på de største gardene i bygda, og jeg kan huske at vi hadde den i annen etasje på stabburet og rensset korn med den der. Siden ble det bygget renseri på Frogner der hvor ishuset til meieriet hadde ligget.

I god tid før våronna måtte det være klart hvor mange mål korn som skulle såes av hver sort. Så ble det urensede kornet måket i sekker og kjørt på renseriet. Det måtte være rikelig, for det ville gå bort en viss del under rensingen, når kornet ble sendt gjennom rensesmaskinene for å få bort småkorn og ugressfrø.

Fra slutten av 1920-årene ble det ferdigrensede såkornet tilsatt et rødt kvikksølvholdig beisemiddel for å hindre sopppangrep på åkeren. Dette middelet er sikkert ikke tillatt å bruke mer av miljøvern hensyn. Beisemiddelet gav kornet en tydelig rødfarge, og det hadde sin praktiske betydning: Rødfargen fortalte at kornet var beiset, og at det derfor var giftig. Eventuelle rester måtte ikke males til matmel verken for mennesker eller dyr.

Før våronna kunne begynne, måtte all redskapen sees over og skoklekjeeper med tilbehør for fem hester måtte være i orden. Da var det ikke tid for reparasjoner.

Når det ble så tørst at det begynte å hvitne i pløgsla på leirjorda, gikk det an å begynne å slådde. Slådden var omtrent to meter lang og var satt sammen av to svært grove firkanter med vinkeljern under på forsiden. På den bakerste firkanten satt det også ganske tett med kraftige jernpigger som rev godt i den stive leira.

Slådden jevnet jorda fint, men det gikk tungt og måtte gjøres med tre hester. På de jordene det lå gjødselhauger, ble det da lettere å kjøre ut gjødsla i småhauger med muldskuffe. Etter hvert som gjødsla ble kjørt ut, ble den spredd utover med greip, og det var et ganske tungt og ensformig arbeid. Det tyngste var å foreta en grundig rensking av gjødseltomtene.

Jeg glemmer ikke en 18. mai da jeg var 17 år at jeg gikk og bredde gjødsla på Hesthagajordet hele dagen. Om kvelden 17. mai hadde min bror og jeg vært på en hyggelig fest på den gamle meierisalen på Frogner. Det ble svært sent før vi var hjemme igjen og fikk lagt oss. Etter å ha ligget i 2 – 3 timer måtte vi stå opp igjen og rett i stallen for å stille hestene før vi var inne for å spise, før vi gikk ut klokka seks. Det var veldig varmt den dagen, og enhver kan kanskje tenke seg hvordan det var for en unggutt å drive med gjødselbreiing i ti timer i solsteiken med ei daglønn på 30 øre. Det var sant å si for hardt, og noe slikt tror jeg ikke noen ungdom hadde villet finne seg i å gjøre i dag. Men den gang var det bare slik det skulle være.

Når det var spredd en del gjødsla, begynte en av oss å harve den ned med kultivatoren. Det måtte gjøres fortest mulig så gjødsla ikke skulle ligge og tørke i sola. Kultivatoren gikk også veldig tungt, og måtte kjøres med tre hester.

Når all gjødsla på et jorde var harvet ned, hadde jorda gjerne tørket opp litt mer, og da var det å fortsette med fjærharv eller labbeharv for å få jorda mer finsmuldret, for det hadde lett for å bli ganske mye leirklumper etter kultivatoren. Hvis det fortsatt var en del klumper, ble ringtrommelen kjørt for å knuse disse. Det var en svært tung jerntrommel med mange ganske smale ringer som ble dradd rundt på en lang aksel uavhengig av hverandre. Jerntromlen, eller ringtromlen, som vi sa, ble kjørt med to hester. Den jevnet jorda fint, så det ble lettere når vi kom med så-maskinen for å så. På de jordene eller flekkene der det var svært løs og lett jord, kunne det være såpass mye kveke at den måtte rakes sammen og fjernes før det ble sådd.

I perioden før våronna hadde hestene det forholdsvis rolig, men når onna begynte, ble det noe ganske annet. Det var som en gammel bonde sa: ”Nå vil det snart lukte varmt hestekjøtt!” Det hadde han bare så altfor rett i. For at hestene skulle klare den påkjeningen som våronna var, måtte de ha kraftig og rikelig foring.

Da jeg var ganske liten, var far oppe klokka fire om morgenen for å gi hestene ”sørpe”. Sørpa ble laget av hakkelse av havrehalm som var i en bing i forgulvet. Først ble det fordelt ei bønne hakkels i krybba til hver hest. Så var det å dynke på litt vann, gjerne med litt melasse og til slutt et par bokser kraftfor og kanskje litt havre. Alt dette ble blandet sammen og ble et godt og kraftig for som hestene satte stor pris på. Det samme fikk de til frokost, middag og kvelds ved siden av høy. Klokka fem om morgenen kom gårdskara i stallen for å vanne hestene, fore med høy, pusse hver hest, måke og feie. Så var det å gå inn og spise og være ferdig til å gå ut klokka seks. Slik var det hele sommeren igjennom.

En ting som var svært nødvendig, særlig i våronna, var å ta puta av hestene til hvert måltid og vaske bort svetten i ”bogstaen”. Selv om hver hest ble smørt med fint fett og stelt på beste måte, kunne det nok dessverre hende at den kunne bli sår likevel. Det var veldig leit, for den hesten måtte naturligvis spares mest mulig med derav følgende hefte.

Før jeg var 18 år var jeg med i hele våronna og det var virkelig slitsomt for en unggutt. Det meste av mai måned var det å gå og jabbe i den løse jorda hele dagen. Vi hadde ikke traktor før i 1939 og før den tiden var det bare å pløye og harve alt med hester. Det var bare min bror som skulle kjøre den, så jeg måtte fortsatt gå etter beita. Når en gikk slik i solsteiken dag etter dag, var det veldig lett å få skognag. Det var som oftest gamle lærstøvler som måtte brukes, og selv om jeg passet på å vaske, smøre og stelle føttene hver eneste dag, kunne det lett bli skognag med åpne sår likevel. Så måtte det til bandasjer og plaster, men det var bare å fortsette å gå neste dag som om ingenting var.

Vi målte bestandig opp såkornet i skjepper, og en skjepe tilsvarende 16 liter. Det er jo en gammel måleenhet som vanligvis ikke brukes lenger. For at sekkene skulle være lettere å håndtere, ble det fylt bare fire skjepper i hver sekk. Når et jorde skulle såes, ble sekkene med såkornet plassert langs den ene siden av jordet slik at de stod beleilig til for etterfylling i såkassa på såmaskinen så ofte det var nødvendig. Såmaskinen var innstilt på et visst antall liter såkorn pr. mål og derfor ble denne måleenheten brukt. Av bygg skulle det for eksempel såes 24 liter på målet og av havre 36 liter.

Hjemme hadde vi en 13 labbers ”Fenix” såmaskin for en hest. I mange år sådde far alt selv, for det måtte gjøres så nøyaktig som mulig. Jeg begynte ikke å så for alvor før første krigsvåren. Fra jeg var ganske liten, og var fri fra skolen, var jeg bestandig med far når han kjørte såmaskinen. Da var det min oppgave å se etter at det ikke subbet noe kveke foran en eller annen ”sålabb”. Hvis så var, måtte jeg løfte opp labben med

en kjetting som var festet til den, så kvekedotten ble liggende igjen.

Far måtte passe på å kjøre helt nøyaktig fram og tilbake på jordet langs forrige såstripe, så det ikke skulle bli ”såbel”, som det het, det vil si striper som ikke ble sådd eller sådd dobbelt. Når åkeren kom opp igjen, syntes slikt veldig godt, og da viste det seg om ”såmannen” hadde kjørt pent og nøyaktig. Alle satte jo naturligvis sin ære i det. Hver gang vi kom til enden av jordet, løftet jeg opp alle sålabbene samtidig ved hjelp av et solid håndtak som da ble låst. Så snudde far såmaskinen og passet på at den kom i helt riktig stilling igjen i forhold til turen framover. Så slapp jeg sålabbene ned igjen og vi fortsatte turen tilbake.

Var jordet stort nok med lange vender, måtte vi sørge for å fylle såkassa så vi helt sikkert hadde nok såkorn til en eller to vendinger, for vi måtte ikke stoppe under veis. Når et jorde skulle ”legges igjen”, det vil si at det skulle såes gressfrø sammen med kornet slik at det ble ”nyvoll” året etter. En liten kasse for frøsåing ble da festet foran på såmaskinen slik at det små frøet ble harvet ned av sålabbene. Frøkassa måtte vi jo også passe på å fylle ofte nok.

For å så rett og pent var det om å gjøre å ha en god og stø ”såhest”. I mange år hadde vi det. Det var en snill og stø hest som het Odin, og han var svært god i såmaskinen. Det var om å gjøre at hesten gikk jevnt og ikke stoppet på turen fram og tilbake, for da ble det alltid et lite opphold i sådraget, og det var ikke pent.

Jeg vet ikke hvor mange kilometer jeg har gått og trasket bak såmaskinen sammen med far gjennom flere år, men det er mange. Hvis været og andre forhold tillot det, kunne vi så hele dagen eller i hvert fall to økter. Da måtte vi skifte såhest, for det ble for slitsomt for den samme hesten å gå i såmaskinen hele dagen. Det var både tungt og slitsomt for en smågutt å jabbe etter såmaskinen i leirebakkene, og jeg ble ofte sårbenet og fikk skognag. Når matklokka ringte klokka sju og det var kvelden, var både vi og hesten glade. Jeg kunne da være så sliten at jeg nesten ikke greide å gå hjem igjen fra jordet.

Skoklefallsdagen

Omkring 17. mai ble potetene satt, og da skulle vel helst også turnips eller kålrot være sådd. Det ble ikke gjort, for far ville vente med det til slutten av mai, når jorda var blitt varmere. Det resulterte i at lukingen kom sent, og at den kunne bli til hinder for å begynne med slåttonna i rett tid. Det var naturligvis en ulempe, men det var bare slik. Hvis da i tillegg jordloppa spiste opp det som var sådd, måtte det såes om igjen, og da ble det jo enda senere.

Som navnet sier, skulle våronna være ferdig til ”skoklefallsdagen”, som er den 3. juni. Jeg kan ikke sikkert huske om vi alltid var ferdig med onna til den dagen, men for det meste var vi ferdige noen dager i forveien.

Når våronna endelig var ferdig, var både vi og hestene både slitne og glade. Den første kvelden etterpå ble hestene sluppet på havna, og da koste de seg virkelig. Straks de ble sluppet, var det lett å se at de satte pris på friheten.. Først sprang de litt rundt og slo opp med bakbeina for liksom å forvise seg om at de virkelig var fri for all tvang med seletøy og det hele. Så la de seg ned på siden og veltet seg for riktig å få klødd seg ordentlig på ryggen etter all svetting og selegnag. Noen av dem la seg flate ned på siden og strakte seg ut og ble liggende slik en stund for riktig å kose seg før de begynte å spise av det saftige gresset som de hadde higet etter så lenge.

Når jeg i dag tenker tilbake på alt dette som her er nevnt, er det hele nesten både uvirkelig og fjernt. I dag er det knapt en hest å se på noe jorde i våronna, for traktoren har for lenge siden overtatt. Det vi brukte fire uker på å utføre, blir i dag gjort unna på ei uke fra traktorsetet uten at noen nesten har hatt beina på jordet i det hele tatt. I stedet for ømme føtter og sko-gnag, blir det vel heller snakk om såre bakender og stive nakker.

Denne forandringen måtte til, det er ingen tvil om det, men det blir allikevel noe sterilt over det hele. Samhørigheten mellom folk og hester er forsvunnet, og fugle-

sangen, som vi tross trettheten og slitet kunne hygge oss med under arbeidet, er erstattet av effektive og durende traktorer. Jeg er tross alt glad for at jeg fikk oppleve den tida som var og samværet med hestene, som gav mye glede.

Kristian Lieungh

Minner fra Frogner – oppvekst på Romerike i mellomkrigstida

Denne teksten kan du også lese fra side 66 til side 71 i den boka Blaker og Sørum historielag utgav høsten 2002. Bortsett fra et bilde på side 69 av den første traktoren på Melvold, er det identisk tekst.

Og nettopp i denne teksten ligger kvaliteter som gjør at vi tror boka ”Minner fra Frogner – oppvekst på Romerike i mellomkrigstida” vil ha et langt liv. Dette er nemlig ikke en tekst som bare handler om Frogner, eller for den saks skyld Romerike. Den handler om dagliglivet på en gard i Norge i begynnelse av det 20. århundre. Lesere vi har fått tilbakemelding fra forteller at akkurat slik var det også der de vokste opp.

Vi skriver dette fordi salget av boka har vært svært konsentrert om Frogner. Av innkomne postbestillinger er det bare registrert en eneste fra Blaker! Og dette er det altså liten grunn til ut fra innholdet.

Vi klager likevel ikke over salget. Før jul hadde vi levert ut ca. 300 bøker, og det dekker de direkte trykkekostnadene for boka. Salget i åra som kommer vil dermed kunne gi historielaget et hyggelig tilskudd til driften.

En spesiell takk til Fredrik Lindstrøm, som har stått for utdelingen av bøker til alle som har bestilt direkte, og til Kåre Sæther, som har vært ansvarlig for salget gjennom bokhandelen.

For deg som ennå ikke har skaffet deg boka, anbefaler vi altså å ta kontakt med en av disse, eventuelt stikke innom nærmeste bokhandel.

Svein Sandnes

Gardshistorie etter 1647

Andreas Holmsen skrev disse notatene til middelalderhistorien til gardene i Sørum under krigen 1940-45. Fordi vi nå står foran realiseringen av bygdebokprosjektet fra den gang, har vi trykket disse notatene her i SørumSpeilet. Vi startet gjennomgangen med gardsnummer 1 i nr. 4 1999. Nå er vi kommet fram til gardsnummer 80, Børke.

Børke

Må i gammelnorsk tid ha vært en enkelt fullgård, men da også av de aller største - visstnok 8 markebol og iallfall på meget over x. Det som gjør at vi må slutte at Børke var én samlet gård i gammelnorsk tid, er at det i et diplom fra 1352 er tale om "halft Birki", altså "halve Børke". Hadde Børke dengang vært delt op i en vestre og østre gård, vilde det ikke vært naturlig å bruke en slik uttrykksmåte, som setter brøken i direkte forbindelse med navnet på den udelte gården. Hadde Børke vært delt i to gårder som var nøyaktig like store, vilde det ha vært naturlig om en i steden for "halve Børke", snakket om en av disse gårdene. Men en kunde tenke sig at gården blev delt i to bruk nettopp i 1352, for vedkommende diplom forteller at "halve Børke" da fikk en ny eier. Men det er her som vanlig bare tale om en overføring av eiendomsrett, d.v.s. (som brevet også uttrykkelig nevner) retten til å heve landskyld, og det behøvde ikke å ha noe med deling i bruk å gjøre. En gårddeling i 1352, like efter Manndauen, er i sig selv ganske utenkelig. I 1577 gav imidlertid Børke 1 skilling ekstra i vissøre, så den nyere matrikkelgården må allikevel ha opstått av to eldre gårder. Men den andre gården må da - som så ofte - ha vært en ødegård med et annet, nu glemt navn. Den litt uregelmessige skylda Børke hadde i nyere tid, kan også best forklares ved at en ødegård var innlemmet i gården: 1595 var det 1 skpd 1 lpd tunge 1 ½ bpd smør, 1624 og senere 1 ½ bpd smør mere.

Eierforhold

Ved det nevnte gavebrevet fra 1352 overdrog Katarina Sveinsdotter halve Børke til

søster Sigrid Jonsdotter i Nonneklosteret ved Oslo. Som vanlig i gammel tid slapp ikke gaveren helt taket på gaven: levde hun lenger enn Sigrid, skulde hun selv arve eiendommen, og kom hun til å dø før Sigrid, gav hun eiendommen til Nonneklosteret for sin og sine foreldres sjel. Hvem som levde lengst, vet vi ikke; men avtalen blev iallfall ikke holdt etter bokstaven, for i 1358 solgte Sigrid, som da var blitt abbedisse i klosteret, 4 markebol i Børke til herr Svale Alfvason for 55 merker penger. Det er ikke direkte sagt at det var akkurat den halvparten Sigrid hadde fått av Katarina; men siden det var så meget som 4 markebol og vi ikke finner antydning til at Nonneklosteret hadde noen eiendom i gården, må det iallfall ha omfattet den halvparten - det eneste måtte være at salget i 1358 også omfattet noe mere, noe som Sigrid hadde eid fra før eller hadde fått på annen måte. Men det naturlige er jo at gavebrevet av 1352 er blitt bevart som eldre hjemmelsbrev for salget i 1358. Herr Svale gav før 1396 4 markebol og 2 øyresbol i gården til Oslo domkirke, hvor det blev lagt til korsbrødrenes kommun. Efter reformasjonen blev kommungodset som før nevnt delt mellem de forskjellige geistlige og verdslige medlemmer av domkapitlet i Oslo. Hvilket "kanoni" Børke blev plassert i til å begynne med, er ikke klart. I 1595 hørte den til et mindre verdslig kannikdømme, som var forlenet til den danske kanselliskriver Carsten Vogt; men hans prokurator i Oslo, Peder Paasche, skrev i jordeboka at han først nylig hadde fått gården igjen - den hadde i lange tider gitt landskyld til rådmann Lauritz Hanssøn, som var prokurator for den danske lektor Jakob Wolf i Odense. (OC 136). Vogt hadde samme kanoni ennu i 1618, men en tid efter blev det slått sammen med annet kannikgods til et større kanoni for stifts-skriver i Akershus Johan Gaardmand. I annen halvpart av århundret blev dette kanoniet solgt av kongen. Dette gjaldt 1 skpd tunge 3 bpd smør med bygsel over hele gården. Resten av skylda, 15 lpd tunge, tilhørte i 1624 Thore Micke von Thinns arvinger i Oslo, og i jordeboka over borgergodset fra det året heter det at dette var von

med gamle eiere og skyld tapt, så vi har ikke noe grunnlag for slutninger om størrelse og

Thinns odel. De 15 lpd uten bygsel var i 1647 fremdeles ”borgergods”.

Svennerud

Var halvgård med vanlig vissøresats i 1577 og da mest sannsynlig også i gammelnorsk tid. Gammel skyld ukjent, men trolig nær op under fullgårdsgrensen (16 øyresbol). Skyld 1603 og senere 1skpd tunge.

Eierforhold

Hele gården lå til Oslo Hospital etter den første nyere jordeboka for denne institusjonen, fra 1603 (Chr.a Stiftsdir. Div. pakkesaker nr. 65). Men når den ikke er nevnt i Rødeboka, må den ha kommet under den gamle Spitalen i Oslo eller en av de andre godssamlingene det senere hospitalsgodset var sammensatt av, først engang i senmiddelalderen. Som det andre hospitalsgodset solgt i 1730-årene.

Sorknes

Blev nedlagt etter Manndauen, og i den lange tiden det lå øde, gikk all sammenheng

skatteklasse i gammelnorsk tid. Skattlagt som ”ødeplass” 1594 efterat Bertel Rud hadde ryddet her og tatt inn i matriklen som bebodd gård i 1616. Skylda var da 12 skilling (d.v.s. ca. ½ lpd tunge), som merkelig nok blev stående helt til matrikkelrevisjonen i 1836.

Eierforhold

Efter Rødeboka eide Holter kirke 1 øyresbol og Frogner kirke 3 øyresbol i gården, men disse eiendomspartene gikk tapt da gården lå øde efter Manndauen. Da den blev tatt op igjen, var det som krongods - rimeligvis fordi ingen andre eiere meldte sig. Solgt av kongen i annen halvpart av 1600-årene.

Andreas Holmsen

Sørum-Speilet

Artikler fra Blaker og Sørum historielag
Redigeres av Svein Sandnes
Returadresse: Svein Sandnes
Postboks 2, 1927 RÅNÅSFOSS

B